

آن و آن‌شی در منابع چینی و بودایی؛

مناسبات چین و ایران در دوره اشکانی

حمیدرضا پاشازانوس^۱

چکیده

تشکیل پادشاهی اشکانی و تبدیل آن به جایگاه یک شاهنشاهی منسجم در آسیای غربی یکی از رویدادهای مهم جهان باستان بود. سال‌های ظهور و سقوط شاهنشاهی اشکانی (۲۵۰ ق.م - ۲۲۴ م.) تقریباً با امپراتوری هان (حدود ۲۰۶ ق.م - ۲۲۰ م.) در چین هم‌زمان بود و در حالی که حکومت هان در آسیای مرکزی پیشروی کرده بود، اشکانیان توانسته بودند در شرق تا بلخ را فتح کنند. مأموریت‌های ژان‌چیان به آسیای مرکزی، ساخت جاده‌های تجاری در چین توسط امپراتوران هان و تجارت در جاده خراسان در ایران، باعث گسترش تجارت در طول مسیر جاده ابریشم شد. در همین دوره، متن‌های چینی، نخستین‌بار از سرزمین اشکانی با عنوان «آن‌شی» و افرادی با پیشوند خانوادگی «آن» یاد کرده‌اند. مقاله حاضر بر آن است تا با تکیه بر اطلاعات متن‌های چینی، بودایی و داده‌های باستان‌شناسی به بررسی زمینه‌های روابط اشکانیان با چین بپردازد و نام‌های اشکانیان را در متن‌های چینی واکاوی کند. مدعی نویسنده آن است که اشکانیان در سه زمینه سیاسی، تجاری و دینی با چین تعامل داشتند، به‌طوری که نام «آن» تا اواسط دوره تانگ تبدیل به رایج‌ترین نام خانوادگی ایرانیان در چین شد.

واژگان کلیدی:

ایران، چین، اشکانی، مناسبات، آن، آن‌شی، منابع چینی و بودایی.

مقدمه

شاهنشاهی اشکانی از اواسط قرن سوم ق.م تا اوایل قرن سوم میلادی در حدود ۵۰۰ سال دوام آورد. در همین دوران بود که چین شاهد سال‌های پایانی عصر دولت‌های جنگ‌طلب^۱ (۴۷۵ - ۲۲۱ ق.م) بود. در این زمان، چین صحنه نبرد بین دولت‌های رقیب بود که هر کدام با هدف ایجاد یک حکومت واحد در چین، در حال نبرد بودند. این دوره، در نهایت با پیروزی دودمان کین یا چین^۲ در ۲۲۱ ق.م به‌عنوان نخستین امپراتوری متحد تاریخ چین به پایان رسید. همچنین این سلسله با دو پادشاه، کوتاه‌ترین زمان را یعنی پانزده سال، در میان دودمان‌های چین دارد و با سال‌های نخستین شاهنشاهی اشکانی در ایران مصادف است. بعد از امپراتوری چین، دودمان هان در چین بین ۲۰۶ ق.م تا ۲۲۰ م. به قدرت رسید. اگر سلسله چین عامل اتحاد دولت‌های محلی در چین و به‌وجودآورنده امپراتوری است، دودمان هان به بسط‌دهنده نظام اداری پیچیده مبتنی بر آزمون‌های کنفوسیوسی و توسعه‌دهنده امنیت تجاری و جاده‌های شاهی در چین و آسیای مرکزی معروف است. در واقع، هنگامی که ژان چیان در طی دومین سفرش به آسیای مرکزی در ۱۱۵ ق.م، در ووسون، سفیرانش را به چندین پادشاهی مانند فرغانه، سمرقند، سغد، بلخ، آن‌شی (اشکانی)، هند و پادشاهی کوچک در حوزه تاریم فرستاد، امپراتوری هان در حال گسترش امنیت تجاری با سرزمین‌های غربی بود. امری که منجر به ایجاد جاده ابریشم شد که خود از اتصال چندین جاده از جمله جاده‌های نوبنیاد هان در چین و جاده‌های تجاری در ایران اشکانی شکل گرفت.

اگرچه به‌لحاظ سیاسی، تماس میان ایران اشکانی و چین دوره امپراتوری هان اندک بود؛ اما از منظر فرهنگی، این دو تمدن کهن از طریق مبادله‌های فرهنگی، تجاری، دینی و غیره بیشتر با یکدیگر تماس داشته‌اند. اشاره مکرر به نام «آن» در متن‌های چینی و کاربرد «آن‌شی» برای سرزمین اشکانی، کالاها و گیاهان دارویی آن‌شی، نشان از گسترش مبادله‌ها از طریق جاده ابریشم دارد؛ چراکه موقعیت ویژه ایران به‌منزله نقطه اتصال فرهنگ‌های شرق و غرب و همین‌طور وجود مبادله‌های تجاری و فرهنگی به‌ویژه از طریق مسیرهایی نظیر جاده ابریشم که مبدأ آن در چین و به‌ناچار از مرزهای سرزمینی ایران می‌گذشته است، عاملی مهم در اجتناب‌ناپذیر بودن این تماس فرهنگی بوده است. نظر به اهمیت موضوع حاضر و نبود اثری جامع در بررسی مناسبات فرهنگی چین و اشکانیان، نوشتار حاضر بر آن

^۱. Warring States (戰國時代)

^۲. Qin (秦)

است تا با روش توصیفی تحلیلی، سازوکارهای تعامل فرهنگ‌های اشکانی و چین در دوره هان و زمینه‌های کاربرد «آن»^۱ و «آن‌شی»^۲ را بررسی کند.

سخنی درباره منابع

متن‌های چینی

چهار متن تاریخی به زبان چینی در این دوره که می‌توان اطلاعاتی درباره ایران دوره اشکانی در آن‌ها یافت، عبارت‌اند از: شی‌جی (史記) (Shiji)،^۳ هان‌شو (漢書) (Hanshu)،^۴ هوهان‌شو (後漢書) (Hou Hanshu)،^۵ و وی‌لو (魏略) (Weilue).^۶ در این منابع، اطلاعاتی پراکنده درباره مملکت آن‌شی و دیگر ممالک هم‌جوار آن وجود دارد.^۷

نکته‌ای که همواره باید هنگام استفاده از آثار بالا مدنظر داشت، وضعیت سیاسی، تجربه‌ها و انگیزه‌های شخصی نویسندگان آن‌ها است. متن‌های مورد بحث، نگاهی عمیق و موشکافانه لازم دارند. در میان مورخان چینی، رسمی مبتنی بر گرت‌برداری از دیگر منابع وجود دارد و ما نیازمند این درک هستیم که متن‌های تألیفی لزوماً از گاه‌شماری منطقی پیروی نمی‌کنند؛ برای مثال زمانی که گزارش‌ها در مورد اشکانیان را در کتاب هان‌شو و شی‌جی با هم مقایسه می‌کنیم، به نظر می‌رسد که بسیاری قسمت‌ها کمابیش در دو کتاب یکسان هستند. هان‌شو توسط بان گو در اواخر قرن یکم میلادی و البته به همراه اضافات خواهرش بان ژائو^۸ و فردی دیگر به نام ما خو^۹ تألیف شده است (Knechtges, 2010: 116). روشن است که هان‌شو به شی‌جی به عنوان منبع اصلی‌اش تکیه دارد؛ اما یک امکان هم هست که نسخه باقی‌مانده از شی‌جی، قسمت‌هایی از الحاقات هان‌شو را که در ویرایش اضافه شده‌اند، گرت‌برداری کرده

^۱. An (安)

^۲. Anxi (安息)

^۳. تاریخ شی‌جی (史記) تألیف سیمای چیان (司馬遷 / 司马迁: Sima Qian)، تاریخ‌نویس مشهور دوران امپراتوری هان است. سیمای چیان (حدود ۱۴۵ - ۸۶ ق.م.) ۱۲ سال را صرف تألیف اثر درخشان خود یعنی شی‌جی کرد که بعدها تبدیل به الگویی برای نسل بعدی مورخان چینی شد (Wang Tao, 2007: 88).

^۴. هان‌شو توسط بان گو (班固: Ban Gu) (حدود ۳۲ - ۹۲ م.) تألیف شد که از خانواده‌ای مورخ بود (Knechtges, 2010: 116).

^۵. نویسنده هوهان‌شو، فان یه (范曄: Fan ye) (۳۸۹-۴۴۵ م.) نام داشت (Wang Tao, 2007: 88).

^۶. کتاب تاریخ مملکت وی یا وی‌لو توسط یو یوان (魚豢: Yu Huan) بین سال‌های ۲۳۹ م. اواخر حکومت امپراتور مینگ دی (漢明帝: Han Ming Di) از دودمان هان شرقی تا ۲۶۵ م. پایان حکومت وی (魏: Wei) تألیف شده است.

^۷. علاوه بر چهار منبع بالا، کتاب جغرافیای شوجینگ ژو (水經注 / 水经注) (Shuijing Zhu: 水经注) تألیف لی دویوان (Li Dao Yuan) حدود ۵۲۷ م. نیز اطلاعاتی مختصر راجع به اشکانیان دارد که بیشتر برگرفته از آثار قبل از خود است.

^۸. Ban Zhao

^۹. Ma Xu

باشد؛ برای نمونه مشخص است که در زمان بان گو نویسنده هان شو، ۱۰ فصل از شی جی از بین رفته بوده است. آنتونی هولسویه^۱ معتقد است که قسمت های مفقودشده در شی جی از کتاب هان شو رونویسی و به شی جی اضافه شده است (Hulsewé, 1979: 8-25). آیا منبعی واحد برای گزارش های شی جی و هان شو وجود دارد؟ این پرسشی است که مورخان چینی و غربی را به خود مشغول کرده است؛ موضوع هایی از قبیل دست کاری در متن اصلی یا خطای کاتبان در حین رونوشت برداری از کتاب ها. این قبیل اتفاق ها بر چگونگی فهم ما از این متن ها مؤثر است^۲ (Wang Tao, 2007: 89). در زیر به ترتیب، برخی از اطلاعات مهم مندرج درباره اشکانیان و ممالک هم جوار آن را در متن های چینی خواهیم آورد.

تاریخ شی جی

فصل «گزارش مربوط به فرغانه» از جلد ۱۲۳ تاریخ شی جی نخستین فصل از یک منبع چینی است که از ایرانیان و امپراتوری اشکانیان صحبت کرده است. در این فصل که گزارش هایی مختلف در مورد کشورها و مردمان آسیای مرکزی و غرب آسیا ارائه شده است، اطلاعاتی مهم درباره سرزمین آن شی آمده است (Sima Qian, 1959: 3162-63, 3169-70). منبع توصیف های سیما چیان در مورد شاهنشاهی اشکانی از گزارش های فرستادگان هان و به ویژه از ژان چیان آمده است. ژان چیان توسط امپراتور اوو از سلسله هان^۳ (۱۴۰ - ۸۸ ق.م.) دو بار به مناطق غربی جهت مأموریت های سیاسی فرستاده شد. اولین سفر او در سال های ۱۳۹ یا ۱۳۸ تا ۱۲۶ ق.م. بود. دومین سفر در سال های ۱۱۹ تا ۱۱۵ ق.م. بود. با توجه به گزارش شی جی، دومین سفر ژان چیان را در ۱۱۵ م. می بایست شروع تماس مستقیم بین دربار هان و شاهنشاهی اشکانی دانست؛ زیرا وی در این سفر سفیری از سوی خود به دربار آن شی (اشکانیان) فرستاد. این ادعا با گزارش ذیل در تاریخ شی جی تأیید می شود:

漢使至安息，安息王令將二萬騎迎於東界。漢使還，而後發使隨漢使來觀漢廣大，以大鳥卵及黎軒善人獻于漢。天子大悅。

وقتی فرستاده هان برای اولین بار از پادشاهی آن شی دیدن کرد، پادشاه آن شی دستور داد تا بیست هزار سوار برای استقبال از سفیران دربار هان به مرز شرقی کشور بشتابند. هنگامی که فرستادگان هان دوباره برای بازگشت به چین مصمم شدند، پادشاه آن شی فرستادگان خود را برای همراهی به آن ها اعزام کرد تا از نزدیک ببینند که کشورشان تا چه اندازه بزرگ و وسیع است. این

^۱. Anthony Hulsewé

^۲. جدا از این سه اثر که توسط مورخان درباری نوشته شدند، اثر دیگر تاریخ مملکت وی است که بین سال های ۲۳۹ تا ۲۶۵ م. توسط یو هوآن (Yu Huan) مورخی غیردرباری نوشته شده است. این اثر اما اهمیت سه اثر دیگر را ندارد.

^۳. Hàn wǔ dì (漢武帝)

فرستادگان تخم پرندگان بزرگ و هنرمندان بندباز که از لی‌سیوان (黎軒) (Líxuān) [روم شرقی] جلب شده بودند، به عنوان هدیه به دربار هان تقدیم داشتند. امپراتور از این موضوع خوشحال شد (Sima Qian, 1959, j.123: 3172-3173).

اگرچه توصیف ۲۰ هزار سوار که در مرز به دیدن سفیر آمده اند به نظر غلوآمیز است؛ اما این گزارش از تبادل سفیر بین دربار هان و شاهنشاه اشکانی در ۱۱۵ ق.م، دلالت بر آغاز تماس مستقیم دربار ایران و چین از دوره مهرداد دوم دارد.^۱ مطابق شی‌جی، این تماس‌ها به صورت ناپیوسته تا اواخر دور اَشکانی ادامه پیدا کرد.

تاریخ هان‌شو

سده اول قبل از میلاد زمانی است که روابط اشکانیان و امپراتوری هان به علت گسترش تجارت در جاده ابریشم، توسعه یافت. درست در همین سده، بان گو (حدود ۳۲ - ۹۲ م.) شروع به تألیف هان‌شو کرد. در هان‌شو توصیف‌هایی از مسیرهای اصلی جاده ابریشم وجود دارد. این اطلاعات شاید توسط سفیران چینی که به آنجا سفر کردند، فراهم شده باشد (Wang Tao, 2007: 93). وجود این گزارش از مسیرهای جاده ابریشم در تاریخ هان‌شو، از تثبیت مسیر تجارت بین اشکانیان و امپراتوری هان حکایت دارد. گسترش تماس فرهنگی بین دو سرزمین ایران و چین از طریق مسیرهای بالا، منجر به افزایش دانش مردمان ایران و چین از یکدیگر شد. برای نمونه چند روایت از هان‌شو را در زیر خواهیم آورد.

اگرچه ساختار و مضمون این متن شبیه به شی‌جی است؛ اما نشان از افزایش اطلاعات چینیان درباره اشکانیان در سده اول میلادی دارد. برای نخستین بار، پایتخت شاهنشاهی اشکانیان، «فانتو» معرفی می‌شود. هرث در کتاب China and the Roman Orient و لوفر در اثر Sino-Iranica، فانتو یا پوتو^۲ را با «پرتوه» معادل می‌دانند (Hirth, 1885: 139; Laufer, 1919: 115; Hulsewé, 1979: 187). گزارش، به مرزهای جغرافیایی شاهنشاهی اشکانی در سده نخست میلادی نیز اشاره دارد. در ادامه، هان‌شو توصیفی از ضرب سکه اشکانیان آورده است:

亦以銀為錢，文獨為王面，幕為夫人面。王死輒更鑄錢。

[اشکانیان] با نقره، سکه ضرب می‌کردند و روی سکه تصویر پادشاه و پشت آن تصویر ملکه بوده است.

هر وقت شاه درگذرد، تصویر نیز عوض می‌شود (Ban Gu, 1959, j. 96: 3889).

^۱. وانگ تائو با تکیه بر کتاب زی‌ژی‌تون‌جیان (Zizhi Tongjian) نوشته سیمای گونگ (۱۰۱۹-۱۰۸۶ م.) مورخ سلسله سونگ استدلال می‌کند که آغاز تماس مستقیم دربار اشکانیان و هان از دوره مهرداد دوم در ۱۰۵ ق.م. بوده است. سیمای گونگ در تاریخ خود آورده است: «ولین دیدار سفیر هان از آن‌شی در ۱۰۵ ق.م بود. سفیر از پامیر گذشته تا به سرزمین اشکانیان برسد و با یک فرستاده اشکانی که با خودش تخم شترمرغ و جادوگر آورد به چین برگشت.» (Wang Tao, 2007: 100).

^۲. Po-Tou

در حقیقت، نوعی از سکه‌های اشکانی وجود دارد که با این گزارش مطابقت می‌کنند، دراخما با تندیس نیم‌تنه فرهاد و ملکه موزا که بین سال‌های ۲۰۰ ق.م تا ۴۰۰ م. رایج بود (Wang Tao, 2007: 95). توصیف‌های بالا از شاهنشاهی اشکانی را توسط یکی از مورخان بزرگ چینی می‌توان پذیرش شاهنشاهی اشکانی به‌عنوان تنها قدرت برابر با امپراتوری هان در مرزهای غربی آن دانست.

تاریخ هو هان شو^۱

تاریخ هو هان شو شامل تاریخ امپراتوری هان شرقی (۲۲۲ - ۲۵۰ م.) می‌شود. این کتاب بر اساس تاریخ‌های پیش از خود یعنی شی جی و هان شو نوشته شده است. اطلاعات قسمت سرزمین‌های شمال غربی^۲ در تاریخ هو هان شو مبتنی بر نوشته‌های بان یون^۳ متوفی در ۱۲۸ م. و فرزند بان چائو فرمانده محافظ مناطق غربی است (Hill, 2009: xv). قسمت سرزمین‌های غربی شامل ۸۸ و یا در بعضی نسخه‌ها ۱۱۸ فصل می‌شود (Ibid, xv). در هو هان شو توصیف از سرزمین اشکانی بیشتر است؛ برای نمونه می‌خوانیم که:

安息國居和犢城，去洛陽二萬五千里。北與康居接，南與烏弋山離接。地方數千里，小城數百，戶口勝兵最為殷盛。其東界木鹿城，號為小安息，去洛陽二萬里。

پایتخت کشور اشکانیان خه تو^۴ است. این شهر از شهر لویان، پایتخت دودمان هان، ۲۵ هزار لی^۵ فاصله دارد. در شمال این کشور، سغد است و در جنوب آن، اووای شان لی^۶ است. مساحت آن کشور چندین هزار کیلومتر مربع است و تعداد شهرهای بزرگ و کوچک که زیر فرمان آن هستند، تا چند صد می‌رسد. جمعیت آن بسیار انبوه و دارای سپاهیان قوی و انبارهای پر است. در مرز شرقی آن، شهری به نام مرو قرار دارد که کشور کوچک اشکانیان نام دارد. شهر مرو از لویان ۲ هزار لی فاصله دارد (Fan Ye, 1971: j. 88, 2918). امروزه بیشتر دانشمندان بر این توافق دارند که خه تو همان شهر «هکاتوم پولیس» است (Hirth, 1875: 141-143; Yu, 1998: 173; Hill, 2009: 233). هکاتوم پولیس یا «صدروازه» از شهرهای ناحیه قومس و یکی از پایتخت‌های اشکانیان بود. گزارش مورخ از شهرها، مساحت و نیروهای نظامی اشکانیان نشان از شناخت اشکانیان به‌عنوان قدرت بزرگ سرزمین‌های غربی دارد. در هو هان شو، مرو «سرزمین کوچک اشکانی» نامیده شده است که می‌تواند به وضعیت نیمه‌مستقلش در آن زمان اشاره کند (Wang Tao, 2007: 97).

^۱. از فصل سرزمین غربی تاریخ دودمان هان شرقی، جلد ۸۸:

-Fan Ye 范晔, Hou Hanshu 后汉书 (Beijing: Zhonghua Shuju, 1971), j. 88, pp. 2918-19.

^۲. Xiyuzhuan

^۳. Ban Yong (班勇)

^۴. Hetu (和犢)

^۵. ۱۲ هزار و ۵۰۰ کیلومتر

^۶. سیستان

در ادامه، هو هان شو اطلاعاتی درباره فرستاده شاهنشاهی اشکانی به نزد امپراتور جان دی در ۸۷ م. آورده است. دوره حکومت امپراتور جان دی (۸۹ - ۷۵ م.) که دوره طلایی امپراتوری هان شرقی محسوب می‌شده، مصادف است با اواخر حکومت بلاش اول (۷۹/۷۷ - ۵۱ م.) و پاکر دوم (۷۸/۷۷ - حدود ۱۱۵ م.) (شیپمان، ۱۳۸۶: ۶۷ - ۶۵). در ۸۷ م. احتمال زیاد پاکر دوم بود که به دربار امپراتور هان شرقی هدایایی فرستاد؛ از جمله شیر و فوبا که احتمالاً غزال است (Hill, 2009: 239). داستان گان اینگ در واقع نخستین تلاش جدی یک فرستاده چینی برای رسیدن به داجین^۱ از مرزهای شرقی آن‌شی است (Hill, 2009: 242)؛ اما آنان توسط ماهیگیران پارتی متوقف شدند که نشان می‌دهد اشکانیان سعی داشتند مانع تجارت مستقیم چینیان با رومیان شوند (Hill, 2004: 12; Yü, 1986: 450-451). همان‌گونه که قبلاً گفته شد، بسیاری از محققان پنداشته‌اند که دریای بزرگ همان خلیج فارس است و عده دیگر پنداشته‌اند مدیریتانه است (Wang Tao, 2007: 101).

十三年，安息王滿屈復獻師子及條支大鳥，時謂之安息雀。

در سال سیزدهم [یون یوان، ۱۰۲ م.]، مان جوفو ((Manqu (滿屈)^۲ پادشاه اشکانیان شیر و پرندگان بزرگ سرزمین عرب را به دربار هان هدیه کرد. این پرندگان در آن وقت پرندگان اشکانی نامیده می‌شدند (Fan Ye, 1971: j. 88, 2918).

گزارش بالا، نکته‌هایی از مبادله‌ها میان چین و اشکانیان ارائه می‌دهد. نکته اینکه هدایای ارسالی توسط اشکانیان شامل فوبا، شترمرغ و شیر، از جمله حیوان‌های بومی غرب آسیا بودند که به‌ویژه موردپسند امپراتوران چینی واقع می‌شدند، همان‌گونه که آنان را به فال نیک می‌گرفتند. گزارش دوم، پادشاه اشکانیان را که شیرها و شترمرغ را فرستاده بود، مان جو یا مان جوفو می‌نامد. همان‌طور که اشاره رفت، پادشاهی که در این زمان بر سرزمین اشکانی فرمانروایی می‌کرد پاکر دوم (۷۸/۷۷ - حدود ۱۱۵ م.) بود؛ اما اختلاف در نوع خوانش نام مان جو یا مان جوفو، باعث شده است که تعدادی از پژوهشگران، منوچهر اول از حکومت نیمه‌مستقل فارس (نیمه اول قرن دوم میلادی) را به‌عنوان پادشاه اشکانیان بدانند که در متن‌های چینی ذکر شده است (Hill, 2009: 242; Sellwood, 1983: 315). مشخص است که در دوره پاکور دوم، اشکانیان حکومتی متزلزل داشتند (شیپمان، ۱۳۸۶: ۶۷ - ۶۵) و با توجه به قدرت‌یافتن شاهان محلی، احتمالاً منوچهر اول، شاه پارس برای چینیان هدایایی فرستاده است تا از این طریق خود را شاه سرزمین اشکانیان بشناساند (Casson, 1989: 174).

^۱. روم شرقی

^۲. احتمالاً پاکر دوم (۱۰۵ - ۷۹ م.) و یا منوچهر شاه فارس.

گزارش بالا از منابع چینی که اکنون به بیش از یک زبان خارجی ترجمه شده و در دسترس است، اطلاعاتی زیاد در مورد اشکانیان و سرزمین‌های هم‌جوار آن می‌دهد. این اطلاعات تا حدی جایگاه مهم اشکانیان را نزد طبقه مورخ و نخبه چین مشخص می‌کند. اطلاعات در مورد تماس دربار دو سرزمین را در این منابع می‌توان دید؛ اما آیا شواهدی در این باره در دیگر منابع این دوره وجود دارد؟ وضعیت به دلیل کم بودن شواهد مستدل از یافته‌های اندک باستان‌شناسی بیشتر پیچیده می‌شود. اما در کنار شواهد اندک باستان‌شناسی که در ادامه به آن خواهیم پرداخت، اطلاعات موجود در سرگذشت راهبان بودایی که در میان آن‌ها طبقه نخبه اشکانی نیز حضور داشتند جنبه‌ای دیگر از تماس و برهم‌کنش فرهنگ‌های ایران و چین دوره اشکانی را نشان می‌دهد.

شرح حال راهبان بودایی

به تدریج با گسترش دین بودایی در قلمرو شاهنشاهی اشکانی از قرن دوم میلادی، ایرانیان در گسترش این دین نقشی مهم ایفا کردند. تقریباً امروز بیشتر مورخان بر این باورند که دین بودایی نخستین بار توسط یک شاهزاده اشکانی به نام آن چنگ و با لقب آن شی گائو^۱ به چین راه یافت (Pulleyblank, 1989; Forte, 1995: 1; Zürcher, 2007: 32-34). همکارانش دو روحانی بودایی بودند. یکی از آن دو، آن سوآن یا آن شیوان^۲، یک بازرگان اشکانی بود (Zürcher, 2007: 23) و دیگری یان فوتی^۳ آئو^۳ چینی تبار بود. این سه پایه‌گذار مکتب بودیسم در چین، دو ایرانی و یک چینی، در متون تاریخ این کشور به «سه فرد غیرقابل تقلید» لقب یافته‌اند (تجدد، ۱۳۷۹: ۳۷۲). آن شی گائو اهل آن شی^۴ بود. نخستین بخش نام او، «آن» یا «آن شی»^۵ برابر با ارشک^۶ به معنای سرزمین اشکانیان است (Pulleyblank, 1989). نخستین فردی که زندگی‌نامه او را نوشت و اطلاعاتی درباره تبار، آموخته‌ها و نیز سفر آن شی گائو به چین آورد، کشیش بودایی چینی‌الاصلی به نام سینگ‌یو^۷ بود که در قرن پنجم میلادی می‌زیست. آنچه معلوم است، آن شی گائو شاهزاده‌ای پارتی بود. او به دلیل علاقه به ساده‌زیستی، مسند پادشاهی را به عموی خود سپرد، سپس راهب شد و به دین بودایی گروید (Zürcher, 2007: 32-34).

^۱. Ān Shigāo (安世高)

^۲. An Hsüan (Xuan)

^۳. Yan Fotiao

^۴. سرزمین اشکانی

^۵. Anxi

^۶. Arsak

^۷. Sengyou (僧祐)

وی در ۱۴۸م.، هنگام حکومت امپراتور هوآن^۱ در چین، به شهر لویان^۲ مهاجرت کرد. در آنجا به مدت ۲۲ سال (۱۷۰ - ۱۴۸) به ترجمه متون بودایی پرداخت. وی نخستین مدرسه تعلیم و ترجمه آیین بودا را در چین پایه نهاد (تجدد، ۱۳۶۹: ۲۶۲). آن‌شی گائو شاهزاده‌ای بود که بیرون از موطن خود به شهرت رسید. بازرگانی که از غرب به چین آمده بودند او را «اشراف زاده آن» نامیده بودند (Zürcher, 2007: 32-34). او در ۱۶۸م. درگذشت (Howard, 2012: 45). آثاری که از وی بر جای مانده از بهترین ترجمه‌های متن‌های بودایی به زبان چینی است. در کتاب *شرح حال راهبان دانشمند، جلد نخست، فصل اول*، درباره وی آمده است که بسیار تیزهوش بود و به سرعت زبان چینی را فراگرفت. بسیاری از دانشمندان چینی، ترجمه‌های آن‌شی گائو را که از زبان سانسکریت به چینی بوده است، در حد کمال می‌دانند. از آثار وی می‌توان به «سوترای سخنان بودا درباره تفکر در [شیوه] آن پان [آپا]پنه [بزرگ] و همین‌طور ۱۶۰ جلد از دوازده رشته کتاب‌های مقدس بودایی اشاره کرد (تجدد، ۱۳۷۹: ۳۷۲). اریک زورکر^۳ در تحقیق‌هایش در مورد آثار آن‌شی گائو به این نتیجه رسیده است که تنها شانزده ترجمه از مجموع حدود دویست ترجمه‌ای که به آن‌شی گائو منتسب هستند به وی تعلق دارند (Zürcher, 1991: 277-279).^۴

بازماندگان وی که هم ایرانی و هم چینی بودند، به سبب تبار شاهی خویش در چین منزلتی والا داشتند. آن‌ها مانند دیگر افرادی که نژاد اشکانی داشتند قرن‌ها در چین زندگی می‌کردند و در دربار پادشاهان چین اغلب تا مقام فرماندهی و مشاور امپراتور چین ارتقا می‌یافتند. فورت در اثر خویش تلاش کرده است تا شاخه‌هایی از بازماندگان آن‌شی گائو و دیگر ایرانیان اشکانی را در چین بشناساند. در این بین، چند تن از بازماندگان آن‌شی گائو نزد امپراتوران چین مقامی والا یافتند؛ از جمله آن‌ها آن‌تون^۵ است (Forte, 1995: 13). آن‌تون اهل سرزمین هو^۶ به معنی سرزمین غربی بود و در لیادون^۷ می‌زیست (Wei Shou, 1974: j.30, 724). علاوه بر آن‌تون و

^۱. Hàn Huán Dì (漢桓帝)

^۲. Luoyang (洛陽)

^۳. Erik Zürcher

^۴. آنتونینو فورت (Antonino Forte) دانشمند ایتالیایی معتقد است که آن‌شی گائو به عنوان گروگان از دربار اشکانی به دربار چین فرستاده شده بود. پادشاهان سلسله هان شرقی به این شاهزادگان احترام می‌گذاشتند و با آنان به نیکی رفتار می‌کردند. در تاریخ سلسله هان نام فردی به نام آن‌شی گائو آمده که از او به عنوان گروگان یاد شده است. آنتونینو فورت، آن‌شی گائو مترجم را با آن‌شی گائوی گروگان یکی می‌داند (Forte, 1995: 76-78). نهال تجدد با توجه به اسناد چینی بر این باور است که آن‌شی گائو، پس از درآمدن به جامعه روحانی، ازدواج کرد و فرزندی از خود به جای گذاشت (تجدد، ۱۳۷۹: ۳۷۱). نظر مخالف با عقیده فورت این است که آن‌شی گائو پیش از آنکه راهب شود، ازدواج کرده و صاحب فرزند شده بود (Forte, 1995: 78).

^۵. An Tong

^۷. Hu (胡)

^۸. Liaodong (辽東)

پسرش آن یوان، در دیگر منابع چینی، سه کتیبه متعلق به سه فرد از خاندان آن شی گائو وجود دارد که همگی حکایت از جایگاه و اهمیت این طبقه نخبه اشکانی در چین دارند.^۱

یافته‌های باستان‌شناختی

بحث درباره یافته‌های باستان‌شناسی از تبادلات فرهنگ‌های ایران و چین در این دوره دشوار است. از یک سو، تاکنون هیچ یافته‌ای مربوط به تبادلات فرهنگ‌های ایران و چین دوره اشکانی در کاوش‌های باستان‌شناسی در ایران پیدا نشده است. از سوی دیگر، مدارک به دست آمده از اشکانیان در چین بسیار اندک هستند. کهن‌ترین شیء به دست آمده از اشکانیان در چین، جعبه نقره‌ای است که در مقبره امپراتور ون^۲ (۱۲۲ - ۱۳۷ ق.م.) دومین امپراتور پادشاهی نان یوئه^۳ در شهر کانتون در جنوب چین به دست آمده است (Salmon, 2004: 26; Deeg, 2009: 155).

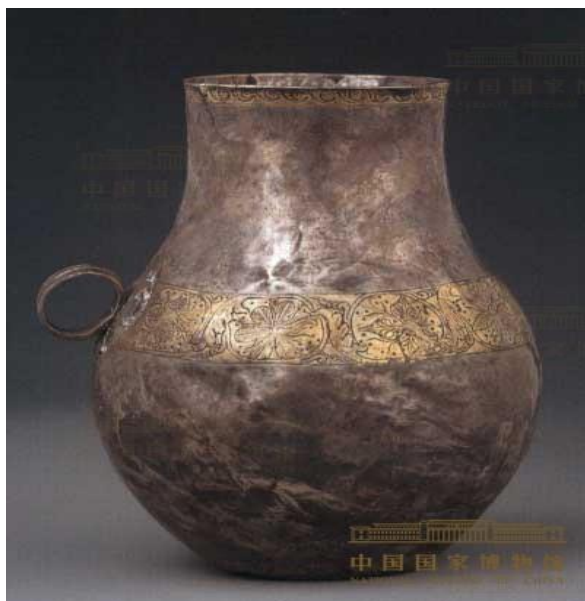
شکل ۱. جعبه‌ای از جنس نقره، کهن‌ترین شیء به دست آمده از اشکانیان در چین که در مقبره امپراتور ون (۱۲۲-۱۳۷ ق.م.) دومین امپراتور پادشاهی نان یوئه در شهر کانتون در جنوب چین به دست آمده است (Salmon, 2004: 26).

^۱. این سه کتیبه به ترتیب متعلق‌اند به: ۱. آن یوانشو (An Yuanshou) (607-683) فرزند آن شین‌گوی (An Xinggui)؛ ۲. آن ژون‌جین (An Zhongjing) (661-726) نوه آن شین‌گوی (An Xinggui) و پدر لی بائیو (Li Baoyu)؛ ۳. آن لین‌جیه (An Lingjie) (645-704) که در چانگ‌آن (Chang'an) می‌زیست (Forte, 1995: 41, 55-56).

^۲. Wendi (文帝)

^۳. Nanyue (南越)

باستان‌شناسان چینی با توجه به نبود این نوع از شیء در چین و وجود آثاری مشابه در اکباتان و شوش در سده‌های پنجم و ششم قبل از میلاد، بر این باورند که این جعبه از ایران به جنوب چین رفته است (Salmon, 2004: 24). این جعبه فلزی دارای نقش‌های مشابه با ظرف جام‌مانندی است که در موزه ملی چین نگهداری می‌شود و احتمالاً از ایران اشکانی به چین راه یافته است.

شکل ۲. ظرفی جام‌مانند که در موزه ملی چین نگهداری می‌شود و احتمالاً از ایران اشکانی به چین راه یافته است.

به دلیل کشف این جعبه در سواحل جنوبی چین می‌توان گفت که احتمالاً از طریق تجارت دریایی به چین وارد شده است (Deeg, 2009: 155). اگرچه هنوز تجارت مستقیم دریایی بین ایرانیان و چینیان شکل نگرفته بود و این نوع تجارت بین این دو تمدن تنها از اواخر دوره ساسانی شکل گرفت (Pashazanous, 2014: 4). طبق شواهد باستان‌شناسی نیز ایرانیان پیش از سده‌های پایانی دوره ساسانی بیشتر در جزیره سیلان^۱ حضور داشتند. برای نمونه در این جزیره آثاری از دوره اشکانی کشف شده است؛ از جمله سفال‌های لعاب‌دار پارتی در کنار سفال‌های چینی که قدمت آن به سده‌های اول قبل از میلاد تا دوم میلادی می‌رسد (Schenk, 2007: 62-63).

۱. سری‌لانکا

وجود تکوک یا ریتون ایرانی در چین شاهدی دیگر از حضور و میزان تأثیر هنر ایرانی در چین است؛ از جمله این ها، ریتون با سر غزال ایرانی از جنس عقیق، دارای ۶/۵ سانتی متر ارتفاع و ۱۵/۶ سانتی متر طول، کشف شده در گنجینه روستای هجیاکون^۱ در شیآن، چین است. این شیء که احتمالاً متعلق به زمانی بین سده ششم تا هشتم میلادی است (Ridgway, 1990: 365)، قدیمی ترین و تنها ریتون با شکل غزال ایرانی در چین است. با توجه به شکل طبیعت گرایانه این ریتون، کلاوس پارلاشا^۲ آن را به سده دوم قبل از میلاد و دوره هلنیستی مربوط می داند (Parlasca, 1975: 280-282)؛ اما همان طور که پیش از این اشاره شد، طبق متن هو هان شو می دانیم که در ۸۷ م. به احتمال زیاد پاکر دوم هدایایی به دربار امپراتور هان شرقی فرستاد؛ از جمله شیر و فوبا که احتمالاً غزال است (Hill, 2009: 239). اشاره به غزال ایرانی به عنوان هدیه به دربار امپراتور هان که نشان از اهمیت نمادین این حیوان دارد، در کنار توجه به وجود ریتون های نقره ای دوره ساسانی از سده های چهارم به بعد که شبیه ریتون کشف شده در چین است (Louis, 2007: 215)، این احتمال را مطرح می کند که شاید ریتون هایی به شکل غزال در دوره پارتی نیز به چین راه یافته اند. این فرضیه با کشف اشیای مشابه با اشکال گوناگون از جمله با شکل غزال زیر تأثیر هنر گندهارا^۳ تقویت می شود که در واقع تلفیق هنر هلنیستی با هنر بودایی بود.

شکل ۳. ریتون با سر غزال ایرانی از جنس عقیق، دارای ۶/۵ سانتی متر ارتفاع و ۱۵/۶ سانتی متر طول، کشف شده در گنجینه روستای هجیاکون در شیآن، چین. احتمالاً متعلق به زمانی بین سده ششم تا هشتم میلادی (Louis, 2007: 215).

^۱. Hejiacun Village

^۲. Klaus Parlasca

^۳. Gandhara

شکل ۴. ریتون نقره‌ای دوره ساسانی متعلق به سده‌های چهارم یا پنجم میلادی که شبیه ریتون کشف‌شده در چین است (Louis, 2007: 215).

این اشیای هنر گندهارا از سده‌های چهارم به بعد رواج یافتند (Louis, 2007: 205). نمونه دیگر از آثار کشف‌شده اشکانی در چین، شیء برنزی به شکل سکه است که متعلق به سده سوم میلادی است (Compareti, 2007). محل دقیق کشف این شیء که مدت‌ها در اختیار مجموعه‌داری چینی بود، مشخص نیست؛ احتمالاً در لوئویانگ کشف شده است (München-Helfen, 1952: 1).

شکل ۵. جامی نقره‌ای متعلق به حوزه گندهارا که در پنجاب به دست آمده و متعلق به سده‌های چهارم تا ششم میلادی است. نقش این جام فردی را نشان می‌دهد که در دست خود یک ریتون با سر غزال دارد (Louis, 2007: 216).

شکل ۶. شیء برنزی به شکل سکه که متعلق به سده سوم میلادی است (Louis, 2007: 216).

زمینه‌ها و سازوکارهای تماس و برهم‌کنش فرهنگ‌های ایران و چین در دوره اشکانی

مأموریت‌های سیاسی ژان چیان در ۱۳۸ - ۱۲۶ و ۱۱۹ - ۱۱۵ ق.م. منجر به شناخت امپراتوری‌های اشکانی و هان از یکدیگر شد. همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره شد، درباره تاریخ شروع تماس مستقیم دربار هان و اشکانیان مناقشه وجود دارد. اگرچه بسیاری از پژوهشگران، گسیل کردن فرستاده را به سرزمین اشکانیان توسط ژان چیان در ۱۱۵ ق.م. تاریخی می‌دانند که چینیان برای اولین بار از شاهنشاهی اشکانی دیدار کردند؛ اما برخی دیگر سال شروع این تماس را با فرستادن سفیر توسط امپراتور اوو به دربار اشکانیان در ۱۰۵ ق.م. مشخص می‌کنند. به هر روی، تبادل سفیران بین امپراتور هان اوو با مهرداد دوم (۱۲۳ تا ۸۷ ق.م.) شاهنشاه اشکانی را باید نقطه‌ای عطف در شروع تماس و برهم‌کنش سیاسی و فرهنگی دو تمدن دانست. بنا بر منابع، سفیر فرستاده ژان چیان، هدایایی را از جمله ابریشم به دربار مهرداد دوم تقدیم کرد (Hulsewe, 1979: 117-35; Boulnois, 2004: 71-73). این تماس‌ها بین دو دربار به تدریج گسترش یافت، به نحوی که در منابع بعدی، اطلاعاتی بیشتر به دست رسیده است؛ از جمله در هو هان‌شو گزارش‌های متعدد از مبادله‌های مستقیم چین و پارت می‌یابیم که قبلاً بدان اشاره شد (Hill, 2009: 239).

اینجا ما گزارش‌های بسیار جزئی از مبادله‌ها میان دربار هان و اشکانیان داریم؛ اما گزارش سفیران چینی فرستاده شده به سرزمین اشکانیان که در منابع تاریخی چین حفظ شده است تنها منحصر به اطلاعات مربوط به هدایای ارسالی بین دو دربار نمی‌شود بلکه

به ترتیب منابع شامل گزارش‌های مربوط به ایالات و مرزهای جغرافیایی اشکانیان است؛ همچون سرزمین ایالات و مرزهای سرزمین اشکانی از جمله سرزمین او ای شان لی یا سیستان، سرزمین‌های همسایه اشکانیان، فرهنگ و زبان مشترک جوامع ایرانی در سرزمین‌های اشکانی، ویژگی ظاهری شهروندان اشکانی، تجارت و محصولات سرزمین اشکانی، نخستین توصیف‌ها از مسیرهای اصلی تجارت بین ایران و چین که بعداً «جاده ابریشم» نام گرفت و اطلاعات جزئی مانند توصیف مردم و سکه‌های اشکانی.

در واقع، تجارت بین دو سرزمین، شیوه دوم تماس فرهنگ‌های ایران و چین بوده است. اطلاعات ما از تجارت بین مردمان ایران و چین در دوره اشکانی بیشتر مبتنی بر داده‌های باستان‌شناسی است. پیش‌تر در مورد یافته‌های تمدن اشکانی اشاره شد؛ از جمله جعبه نقره‌ای در مقبره امپراتور وندی، ظرف جام‌مانند در موزه ملی چین، ریتون با سر غزال ایرانی (شکل ۳) و شیء برنزی به شکل سکه (شکل ۶) متعلق به سده سوم میلادی. کشف آثار بالا تأییدی بر گزارش متن‌های تاریخی چینی است که تجارت بین تمدن‌های ایران و چین را از مسیر معروف به جاده ابریشم پررونق توصیف کردند. این متن‌ها به کالاهای مهم سرزمین‌های غربی همچون ایران اشاره دارند؛ از جمله اسبان فرغانه، سنگ‌های بارزش ختن و همین‌طور کالاهای کمیاب سرزمین اشکانی (Carter, 2005). انتقال نیروهای نظامی اسیرشده توسط اشکانیان یکی از روش‌ها برای ایجاد امنیت مسیر اصلی تجارت با چین بود؛ برای نمونه بعد از جنگ حران، ده هزار تن از اسیران رومی توسط اشکانیان برای حفاظت از مرزهای شمال شرقی به مرو انتقال یافتند که مسیرهای اصلی تجارت شرق و غرب از آنجا عبور می‌کرد^۱ (Dubs, 1941: 325). جی. ثورلی^۳ بر اساس یافته‌های باستان‌شناختی در چین و متن‌های تاریخی، فهرستی از کالاهایی را ارائه داده است که رومیان به واسطه اشکانیان وارد چین می‌کردند؛ از جمله سنگ‌های قیمتی از اسپانیا، قالیچه‌های طلادوزی‌شده، شیشه، لباس‌های رنگ‌دار و... وی بر این اعتقاد است که اشکانیان اجازه تجارت مستقیم بین چینیان و رومیان را نمی‌دادند و سعی در کنترل این تجارت داشتند (Thorley, 1971: 71-72).

اما در نهایت، شیوه سوم تماس، سفر نخبگان اشکانی مترجم آیین بودا به چین بود که به مدت چند قرن در چین، کار ترجمه متن‌های بودایی به چینی و تعلیم و تبلیغ آن را بر عهده

^۱. هومر دوبس (Homer Dubs) بر این باور است که این سربازان رومی بعدها در ۳۶ ق.م با سپاهیان امپراتوری هان وارد جنگ و در نتیجه به اسارت گرفته شدند. وی و گروهی دیگر از محققان این نظریه را مطرح کردند که ساکنان روستای لی چیان (Li-chien) در ناحیه یونگ‌چانگ (Yongchang) استان گانسو در چین، بازماندگان این سربازان رومی هستند (Dubs, 1941: 328-330; Zhou, 2007: 584-585).

^۳. J. Thorley

داشتند. در حقیقت، نخستین مدرسه تعلیم و ترجمه آیین بودا در لویان پایتخت امپراتوری هان توسط آن شی گائو شاهزاده اشکانی تأسیس شد (تجدد، ۱۳۶۹: ۲۶۲). معلمان این مدرسه همگی ایرانی بودند؛ از جمله آن شی گائو، آن شیوان، تان دی، آن فاجیان و ... آن ها مدت دوپست سال در این مدرسه به تعلیم دین بودایی پرداختند (Ch'en, 1964: 43-44).

در قرن دوم و سوم میلادی، کمابیش تمام مترجمان بودایی در چین، سغدی و ایرانی بودند و میان آن ها هنوز اثری از هندی ها دیده نمی شد. از این رو، به نظر می آید که برخی از باورهای بودایی مانند آمیتا بها^۱، «خدای روشنایی بی پایان» و «بهشت باختری» او مستقیم از تمدن ایرانی اثر پذیرفته است (Karetzky, 1997: 8-9). همچنین می دانیم که نوعی ادبیات بودایی در میان ایرانیان کاشغر نیز رواج داشته است. دست کم می توان گفت که حتی در چین برای روشن کردن معنای بعضی واژه های فنی و نام های خدایان بودایی، تنها باید از اشکال ایرانی آن ها کمک گرفته می شد (تجدد، ۱۳۶۹: ۲۶۲). بدین سان آیین بودایی شمالی زیر تأثیر آیین رستگاری و آخرت اندیش زرتشت، تبدیل به دین رهایی شد. از نظر هنری، پیکره بودیساتواهای^۲ گاندارا نیز از این تأثیر بی بهره نماند و صورت های زیبای بودا به سبک آریایی با سبیل پارتی و هاله زرتشتی خورنه^۳ تراشیده شد؛ برای نمونه می توان به عناصر زرتشتی بودایی بر تابوت لرد شیه^۴ دارای نژاد ایرانی سغدی که منصب سبابائو^۵ را بر عهده داشت و همسرش در منطقه هسی آن^۶ چین متعلق به ۵۸۰ م. اشاره کرد. روی این تابوت، تصویری از بودا با سبیل و هاله نور پشت سرش در حال موعظه نقش بسته است (Walter, 2006: 55-56). رفته رفته آیین بودا نیز دگرگون شد، اصل کنش جایگزین «تفکر کنش پذیر»^۷ و دید رستگاری همگانی زرتشت جانشین جانشین نجات فردی شد و ماهایانا^۸ که رهایی را برای تمام انسان ها می خواست، به جای هینایانا^۹ هینایانا^۹ آمد که نجات را تنها از آن برگزیدگان گرویده به آیین بودایی می دانست (تجدد، ۱۳۶۹: ۲۶۳).

^۱. Amitabha

^۲. Bodhisattva

^۳. Xvarnah

^۴. Lord Shih

^۵. Sábao (薩保)

^۶. Hsi-an

^۷. Contemplation Passive

^۸. Mahayana به معنی چرخ بزرگ.

^۹. Hinayana به معنی چرخ کوچک.

بوداهای تفکر^۱ و برخی از بودیساتواها حالتی از موجودیت روحانی امشاسپندان زرتشتی را دارند و مسیح مثیتریا^۲ یا «بودای موعود» کسی که با ظهورش رستگاری جهان انجام خواهد پذیرفت، نامش را از میترا و نجات‌دهندگی‌اش را از سوشیانت می‌گیرد (Karetzky, 1997: 8, 17). میان واژگان دینی بودایی و واژگان زرتشتی نیز همانندی‌هایی دیده می‌شود. بودهی^۳ شاه دوزخ و فریبنده بودا نیز به دئوہ بویتی^۴ در آیین زرتشت بی‌شابهت نیست. سرانجام واژه اصلی آیین بودایی، یعنی بودهی که بودیساتوا^۵ بودا به معنی روشنی‌یافته، بیدار شده از آن ساخته می‌شود، خویشاوندی نزدیک با واژه فارسی باستان «بوده»^۶ دارد (تجدد، ۱۳۶۹: ۲۶۳).

رفته‌رفته از اواخر قرن چهارم میلادی، چینی‌ها با هند تماس برقرار کردند و هندوها نیز از راه دریا وارد خاک چین شدند. در قرن چهارم با سفر فا شیان^۷ (۴۲۲ – ۳۳۷ م.) به غرب، زیارت بودایی‌های چینی از سرزمین‌های مقدس هند نیز آغاز شد و کسانی مانند فا شیان و سوان زانگ^۸ (۶۶۲ – ۶۰۲ م.) به سرچشمه آیین خود دست یافتند و از میانجی‌گری مترجمان ایرانی بی‌نیاز شدند (تجدد، ۱۳۶۹: ۲۶۴)؛ ولی نه تنها نقش ایرانیان در خاور دور به پایان نرسید، بلکه در کار انتشار و رشد دین‌های دیگر فعال بودند. بودیسمی که ایرانی‌ها رواج دادند، ضمن آنکه رنگ و بوی بودایی داشت، بسیاری از مبانی دین زرتشت نیز در آن وجود داشت. علاوه بر این، مقام‌های دولتی و دینی خاندان «آن» در چین همه نشان از نفوذ و جایگاه این طبقه نخبه اشکانی دارد. قدرت و نفوذ آن‌ها تا حدی بود که عالی‌ترین مقام‌های دولتی چین را بر عهده داشتند؛ اما این جایگاه در اواسط سده هشتم میلادی بعد از قیام آن لوشان^۹ (۷۵۷ – ۷۰۳ م.) متزلزل گشت. برخی آن لوشان را از خاندان «آن» و اشکانی دانسته (تجدد، ۱۳۷۹: ۳۷۱) و برخی دیگر او را دارای اصلیتی سغدی می‌دانند^{۱۰} (Vaissière, 2003: 28). قیام آن لوشان که بعد از وی نیز ادامه پیدا کرد در منابع چینی

^۱. Dhyani-Bouddhas

^۲. Maitreya

^۳. Bodhi

^۴. Daeva Buiti.

^۵. Baodah

^۶. Fa Xian

^۷. Xuan Zang

^۸. An Lushan (安祿山)

^۹. این دسته از دانشمندان نام آن لوشان را رونوشتی از نام سغدی رخشان به معنای روشنایی می‌دانند (Beckwith, 2009:145; Schafer, 1985: 9)

^{۱۰}. به معنی روشنی‌بخش

به قیام آن‌شی^۱ معروف گشت که احتمالاً اشاره‌ای به تبار اشکانی وی است. این شورش در دوره سلسله تانگ در چین از ۱۶ دسامبر ۷۵۵ تا ۱۷ فوریه ۷۶۳ م. به طول انجامید و منجر به تضعیف قدرت امپراتوری تانگ شد. پیامد این قیام، خشم امپراتوری تانگ علیه ایرانی تبارها بود، به نحوی که پس از این واقعه، ایرانیان و سغدیان ریشه و تبار خارجی خود را پنهان می‌کردند. شاید بهترین نمونه از این دست، آن چون‌ژانگ^۲ وزیر جنگ دربار تانگ است. وی در ۷۵۶ م. نام خانوادگی خود را تغییر داد و درباره چرایی آن گفت از اینکه حامل نامی مشابه «آن لوشان» باشد شرمسار است. او نام «لی بائویو»^۳ را برگزید و نام تمام نیاکان خود را نیز تغییر داد (De la Vaissière, 2003: 28; De la Vaissière, 2006). نمونه‌های دیگری نیز در دست است که افرادی با تبار اشکانی اصرار بر پنهان کردن هویت خود داشته‌اند تا مورد خشم حکومت مرکزی قرار نگیرند. خشم خاندان تانگ به حدی بود که دستور به تغییر نام خیابان‌های پایتخت با پیشوند «آن» دادند (تجدد، ۱۳۷۹: ۳۷۲).

نتیجه

همان‌طور که گفته شد، مطابق منابع، زمینه‌ها و شیوه‌های تماس بین این دو تمدن در دوره اشکانی را می‌توان به سه شیوه تقسیم کرد. نخستین شیوه تماس که از طریق تجارت بود پیش از اشکانیان نیز وجود داشت، اگرچه در دوره اشکانی اهمیتی بیشتر یافت؛ اما دو شیوه دیگر یعنی تماس بین دربارهای اشکانی و هان و ورود نخبگان اشکانی در نقش مترجمان و مبلغان دین بودایی که منجر به ایجاد مکتب ایرانی دین بودایی زردشتی در چین شد، تنها از دوره اشکانیان آغاز شده بود. اشکانیان با توجه به تساهل خویش، باعث گسترش نفوذ دین بودایی در شرق ایران شدند که این امر منجر به ایجاد طبقه نخبه اشکانی معتقد به دین بودایی گشت. این نخبگان با سفر به چین، منجر به شکل‌گیری طبقه‌ای از نخبگان ایرانی با پیشوند خانوادگی «آن» در چین شدند که حداقل تا اواسط سده هشتم میلادی تبدیل به قدرتی تأثیرگذار در چین شده بودند. سه شیوه اصلی ارتباط ایران و چین در دوره اشکانی خصوصاً دو شیوه آخر، توسط طبقه نخبه دو تمدن شکل گرفته بود. از یک طرف، طبقه نخبه مورخ امپراتوری هان با توصیف و توضیح ویژگی‌های سرزمین اشکانیان در آثار خویش درکی درست از یک کل فرهنگی با نام آن‌شی یا اشکانیان ارائه دادند و از طرف دیگر، طبقه نخبه اشکانی در چین با عنوان «آن»

^۱. An-Shi Rebellion (安史之乱)

^۲. An Chongzhang

^۳. Li Baoyu

به دلیل سده‌ها فعالیت در چین، چنان قدرتی تأثیرگذار یافته بودند که قیام آن لوشان سردار ایرانی سغدی امپراتوری تانگ در اواسط سده هشتم میلادی با پشت‌گرمی قدرت آن‌ها در چین شکل گرفت و تبدیل به یکی از قیام‌های تأثیرگذار تاریخ چین گردید.

منابع و مآخذ

شیپمان، کلاوس، ۱۳۸۶، *مبانی تاریخ پارتیان*، مترجم: کیکاووس جهانداری، تهران: نشر و پژوهش فرزاد روز.

تجدد، نهال، ۱۳۷۹، «نخستین مترجمان آیین بودا در چین»، *ایران‌نامه*، ش ۷۲.

تجدد، نهال، ۱۳۶۹، «نقش زبان‌های ایرانی در انتشار چند دین در آسیای مرکزی و چین»، *ایران‌نامه*، ش ۳۰.

Ban Gu (班固). 1959. *Hanshu (汉书)*. Beijing: Zhonghua Shuju, j(vol). 96a.

Beckwith, Christopher I. 2009. *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*. Princeton: Princeton University Press.

Boulnois, L. 2004. "The Art of Glass Along the Silk Road," in *China: Dawn of a Golden Age 200-750 AD*, ed. J. C. Y. Watt, et. al., exhibition catalogue, Metropolitan Museum of Art, New York, New Haven and London.

Carter, M. L. 2005. "Chinese-Iranian Relations xiv. The Influence of Eastern Iranian Art", In: *Encyclopedia Iranica*, Online Edition, available at <http://www.Iranicaonline.org/articles/chinese-iranian-xiv>

Casson, Lionel. 1989. *The Periplus Maris Erythraei*. (Translation by H. Frisk, 1927, with updates and improvements and detailed notes), Princeton, Princeton University Press.

Deeg, M. 2009. "Maritime Routes in the Indian Ocean in Early Times According to Chinese Buddhist Texts," in: Ralph Kauz (ed.), *Interaction on the Maritime Silk Road: From the Persian Gulf to the East China Sea*, Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag.

De la Vaissière, Étienne. 2006. "Chinese-Iranian Relations XIII. Eastern Iranian Migrations to China", In: *Encyclopædia Iranica*, Online Edition, available at <http://www.Iranicaonline.org/articles/chinese-iranian-xiii>

De la Vaissière, Étienne. 2003. "Sogdians in China: A Short History and Some New Discoveries". *Silk Road Journal*, Vol. 1, No. 2, The Silk Road Foundation.

Dubs, Homer H. 1941. "An Ancient Military Contact between Romans and Chinese", *The American Journal of Philology*, Vol. 62, No. 3.

Fan Ye (范晔). 1971. *Hou Hanshu (后汉书)*, Beijing: Zhonghua shuju, j(vol). 88.

Forte, A. 1995. *An Shigao and His Offspring: An Iranian Family in China. Italian School of East Asian Studies*.

- Hill, John E. 2004. *The Peoples of the West from the Weilüe (魏略 by Yu Huan 魚豢: A Third Century Chinese Account Composed between 239 and 265 CE*. Draft annotated English translation, available at: https://depts.Washington.edu/SilkRoad/texts/hhshu/hou_han_shu.html
- Hill, John E. 2009. *Through the Jade Gate to Rome: a Study of the Silk Routes during the Later Han Dynasty 1st to 2nd centuries CE: An Annotated Translation of the Chronicle on the 'Western Regions' in the Hou Hanshu*, Charleston, South Carolina: Book Surge Publishing.
- Hirth, Friedrich. 1875. *China and the Roman Orient*. Shanghai and Hong Kong. Unchanged reprint: Chicago, Ares Publishers.
- Hirth, Friedrich. 1885. *China and the Roman Orient: Researches in to their Ancient and Mediæval Relations as Represented in Old Chinese Records*. Leipsic & Munich: Georg Hirth / Shanghai & Hongkong: Kelly & Walsh.
- Howard, Michael C. 2012. *Transnationalism in Ancient and Medieval Societies: The Role of Cross-Border Trade and Travel*. Jefferson, NC: McFarland.
- Hulsewé, Anthony F.P, and Michael, Loewe. 1979. *China in Central Asia: The Early Stage 125 BC – AD 23: An Annotated Translation of Chapters 61 and 96 of the History of the Former Han Dynasty*. Sinica Leidensia, Vol. XIV, Leiden, E.J. Brill.
- Karetzky, Patricia Eichenbaum. 1997. "The Evolution of the Symbolism of the Paradise of the Buddha of Infinite Life and Its Western Origins." *Sino-Platonic Papers*, No. 76, Dept. of Asian and Middle Eastern Studies, University of Pennsylvania.
- Knechtges, David R. 2010. "From the Eastern Han through the Western Jin (AD 25–317)", *The Cambridge History of Chinese Literature*, vol. 1, eds. Stephen Owen, Kang-i Sun Chang. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Louis, Francois. 2007. "The Hejiacun Rhyton and the Chinese Wine Horn (Gong : Intoxicating Rarities and their Antiquarian History)", *Artibus Asiae*, Vol. 67, No. 2.
- München-Helfen, Otto. 1952. "A Parthian Coin-Legend on a Chinese Bronze", *Asia Major*, III, I.
- Nattier, Jan. 2003. *A Few Good Men: The Bodhisattva Path according to The Inquiry of Ugra (Ugraparipṛcchā)*, Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Parlasca, Klaus. 1975. "Ein hellenistisches Achat-Rhyton in China", *Artibus Asiae*, Vol. 37, No. 4.
- Pashazanous, H. R., M. Montazer Zohouri, T. Ahmadi. 2014. "Sea Trade between Iran and China in the Persian Gulf", *Indian Journal of Economics and Development*, Vol 2(2).
- Pulleyblank, Edwin G. 1989. "An Shih Kao". In: *Encyclopædia Iranica*, Online Edition, available at <http://www.Iranicaonline.org/articles/an-shih-kao-or-an-ching-the-latter-is-said-to-be-his-personal-name-the-former-his-courtesy-name-the-earliest-known-translator-of-buddhist-texts-into-chinese>

- Ridgway, Brunilde S. 1990. *Hellenistic Sculpture I: The Styles of ca. 331-200 BC*, University of Wisconsin Press.
- Salmon, Claudine Lombard. 2004. "Les Persans à l'extrémité orientale de la route maritime (IIe A.E. XVIIe siècle)", In: *Archipel*. Volume 68.
- Schafer, Edward H. 1985. *The Golden Peaches of Samarkand*, Berkeley: University of California Press.
- Schenk, Heidrun. 2007. "Parthian Glazed Pottery from Sri Lanka and the Indian Ocean trade", *Zeitschrift für Archäologie Aussereuropäischer Kulturen* Band II, Reichert Verlag.
- Sellwood, David. 1983. "Minor States In Southern Iran", Ed. E. Yarshater, *the Cambridge History of Iran*, Vol. 3(1), Cambridge, Cambridge University Press.
- Sima Qian 司馬遷. 1959. *Shiji 史記*, Beijing, Zhonghua shuju, j. 123.
- Tan Chung. 1998. *Across the Himalayan Gap: An Indian Quest for Understanding China*, Gyan Publishing House, New Delhi, Delhi, India.
- Thorley, J. 1971. "The Silk Trade between China and the Roman Empire at Its Height, 'Circa' A. D. 90-130", *Greece & Rome*, 2nd Ser., Vol. 18, No. 1.
- Utz, David A. 2012. "Aršak, Parthian Buddhists, and "Iranian" Buddhism", John R. McRae and Jan Nattier, eds., *Buddhism Across Boundaries, Sino-Platonic Papers*, No. 222.
- Wang Tao. 2007. "Parthia in China: A Reexamination of the Historical Records," in: *The Age of the Parthians: The Idea of Iran*, vol. II, London.
- Walter, Mariko Namba. 2006. Sogdians and Buddhism, *Sino-Platonic Papers*, No. 174, Dept. of Asian and Middle Eastern Studies, University of Pennsylvania.
- Wei Shou 魏收. 1974. *Weishu 魏書*. Beijing: Zhonghua shuju.
- Yu, Taishan. 1998. *A Study of Saka History*. *Sino-Platonic Papers* No. 80. July, Dept. of Asian and Middle Eastern Studies, University of Pennsylvania.
- Yü, Ying-shih. 1986. "Han Foreign Relations," *Cambridge History of China: Volume I: the Ch'in and Han Empires, 221 B.C. – A.D. 220, 377–462*, Edited by Denis Twitchett and John K. Fairbank. Cambridge, Cambridge University Press.
- Zhou, R et al. 2007. "Testing the Hypothesis of an Ancient Roman Soldier Origin of the Liqian People in Northwest China: a Y-Chromosome Perspective", in: *Journal of Human Genetics*, Vol. 52, No. 7.
- Zürcher, Erik. 1991. "A New Look at the Earliest Chinese Buddhist Texts". In Koichi Shinohara and Gregory Schopen. *From Benares to Beijing, Essays on Buddhism and Chinese Religion in Honor of Prof. Jan Yün-hua*, Oakville, Ontario: Mosaic.
- Zürcher, Erik. 2007 (1959). *The Buddhist Conquest of China: The Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China*. third ed. Leiden: Brill

